

1840 - 1845 ARASINDA SURIYE VE LÜBNANIN DURUMU
VE MİLLETLERARASI POLİTİKA

Dr. Halûk ÜLMAN

I.

KONUVA GİRİŞ

Bugün her ikisi de biribirinden ayrı ve bağımsız birer devlet olan Suriye ve Lübnan, daha bundan elli yıl öncesine kadar, Osmanlı sınırları içinde bulunuyorlardı. Bu iki ülkeyi üzerinde barındıran bölgenin adına, Araplar, *aş - Şam* diyorlar. Büyük Suriye diye Türkçeye aktarabileceğimiz bu *aş - Şam* bölgesi, içine, Suriye ve Lübnandan başka, bugünkü Irakın bir kısmıyla Filistini de almaktadır.

Büyük Suriye bölgesi içinde yaşayan halkın yapısı, hem kaynak, hem de dinî inançlara bağlılık bakımından çok karışıktır. En eski halk sayılan Araplara, Süryanilere ve Finikelilere sonradan Rumlar, Romalılar, Haçlılar ve Türkler gelip karışmıştır. İslâm yayılması sonucunda, Arapça, çoğunluğun konuştuğu dil olmuş, özellikle iç kesimlerde, halkın çoğunluğu İslâm dinini benimsemiştir. Fakat İslâmlar arasında mezhep yönünden birlik yoktur. İslâmlığın esas mezhepleri yanında, önemli topluluklar olarak, mütevaliler ve dürziler görülür. (1) Hristiyanlara gelince, bunlar da

(1) Mütevaliler, şî'a mezhebindedirler. Dürzilere gelince, 1071 yılında kendini Tanrı olarak ilân ettikten sonra esrarlı bir şekilde ortadan kaybolan ünlü Fatımî halifesi al-Hakim'in kurduğu mezhebin üyesidirler. Kaynak bakımından müslüman olmakla beraber al-Hakim'in ölmediğine, günün birinde Mehdi olarak yeniden ortaya çıkacağına inanırlar. Bu inançları yüzünden al-Hakim'den sonra gelen Fatımî halifeleri tarafından şiddetle cezalandırılmışlar, bu cezadan kurtulmak için Darazi adında bir din kocasının önderliği altında Suriyeye göçmüşlerdir. XIX. yüzyıl geldiği zaman Dürziler toplu olarak Lübnan dağlarının güneyindeki Şuf bölgesinde, anti-Lübnanlardaki Hasbeya ve Raşeya çevrelerinde ve Şamın güneyi ile Ürdün nehrinin doğusuna düşen Havran dağlığında yerleşmiş bulunuyorlardı. Ayrıca dağınık olarak Şam dolaylarına da ya-

Marunî, Rum (ortodoks ve katolik), Süryani, Ermeni (katolik, protestan ve gregoriyen) ve benzeri çeşitli mezheplere bölünmüşlerdir. (2) Müslüman ve hristiyanların yanısıra, büyük şehirlerde, önemli yahudi toplulukları da vardır.

Bütün bu din ve mezhepler, XIX. yüzyılda, Suriyede bugünkü milliyet kavramına karşılık sayılabilir. Başka bir deyişle, bu sırada Suriye halkında dil birliği olmasına rağmen duygu ve düşünce birliği yoktur. Bu olmayınca da türlü mezheplere bağlı halk arasında sık sık kırgınlıklar, anlaşmazlıklar çıktığı, bunların zaman zaman silâhli çatışmaya kadar gittiği de görülür. Bu çatışmalar, tarih boyunca, en çok dürzilerle maruniler arasında olmuştur.

Yavuz Sultan Selim çağında Osmanlı egemenliği altına giren Suriye bölgesi, XIX. yüzyılın başlarında dört idarî bölüme, yani eyalete ayrılmış bulunuyordu: Şam, Halep, Trablusşam, Sayda (Berrü's - Şam.) (3) Bütün Suriye bölgesinin merkezden

yılmışlardı. Profesör Enver Ziya Karal'a göre, 1860 yılında Lübnan dağlarında 50.000 kadar dürzi vardı. (*Osmanlı Tarihi*, VI, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayını, 1956, sh. 30.) Dürziler konusunda bilgi için de bakınız: Silvestre de Sacy, *Exposé de la Religion des Druzes*, 2 cilt, Paris, 1838; Philip K. Hitti, *The Origins of the Druze People and Religion*, New York, 1928; Şhabettin Tekindağ, «Dürzi Tarihine dair notlar», *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, Cilt VII, no. 10 (Eylül 1954), sh. 143-156.

(2) Maruniler, inançları bakımından, katolik kilisesine bağlıdır. IV. yüzyılda yaşamış Maron isimli bir katolik papazı tarafından kurulan mezhebi izledikleri için kendilerine Maruni deniliyor. Suriye'de toplu olarak Lübnan dağlarının batı eteklerinde, Trablusşam'ın kuzeyinde denize dökülen Nahr - al - Barid ile Beyrut'un kuzeyinde denize dökülen Nahr - al - Kelb arasında, güneyde de Şuf bölgesindeki Dayr - al - Kamar ve Cezzin kesimlerinde bulunurlar. 1860 yılı geldiğinde bunların sayısı da ortalamam 200.000 olarak kestiriliyordu (Enver Ziya Karal, *op.cit.*, sh. 30.) Maruniler konusunda bilgi için de bakınız: F.J. Bliss, *The religions of Modern Syria and Palestine*, New York, 1874; R. Ristelhueber, «Les Maronites,» *Revue des Deux Mondes*, 1 Janvier 1915, sh. 187-215.

(3) Şinasi Altındağ, «Kavalalı Mehmet Ali Paşanın Suriyede hâkimiyeti esnasında tatbik ettiği idare tarzı» *Bellekten*, Cilt VIII-(1944), sh. 231 ve Fazıla Akbal, «1831 tarihinde Osmanlı İmparatorluğunda idarî taksimat ve nüfus,» *ibid.*, Cilt XV (1951), sh. 624-625. Sayın Altındağ'a göre, «Kudüs, Yafa ve Gazza gibi ufak şehirler bu taksimin dışında bulunuyordu. Yalnız Sayda Valisi kuvvetli olduğu zamanlarda ekseriya bu şehirleri de kendi idaresi altına topluyabiliyordu. Meselâ, Sayda Valisi bulunan Abdullah Paşa devrinde vaziyet böyle idi. Abdullah Paşa Sayda ve Trablus'tan itibaren Sina yarımadasına kadar hüküm sürüyor ve merkezi hükümetin aczi ve zaafı dolayısıyla burada aşağı yukarı yarı müstakil bir halde bulunuyordu.» (*op.cit.*, sh. 231.)

bu dört eyalete atanan valiler tarafından yöneltilmesine karşılık Osmanlı sultanlarının Lübnandaki mahallî feodal idareye dokunmadıkları, buradaki feodal beylerin, yani emirlerin - sözde Sayda valisine bağlı olmakla beraber- yarı bağımsız bir idare düzeni yürütmeye devam ettikleri görülüyor. (4) Bu emirler, XIX. yüzyılın başına kadar, kendi başlarına buyruk kalmışlardır, Osmanlı ordusuna asker vermişlerdir, uyrukları üzerine -ölüm cezası verip uygulamaya kadar giden- mutlak yetkilerini korumuşlar, vergi salıp toplamışlardır, hattâ zaman zaman yabancı devletlerle anlaşma bile imzalamışlardır. (5)

Mısır Valisi Mehmed Ali Paşa Sultanın otoritesine karşı ayaklanıp 1832 yılında Suriyeyi, bu arada da Lübnanı işgal ettiği sırada, Lübnan dağlarında, Emir Beşir al-Şihabî hüküm sürüyordu. 1840 yılına kadar süren Mısır işgali, Suriyenin durumunda önemli gelişmelere yol açmıştır. Bu gelişmelerin başında, müslümanlarla hristiyanlar arasında ötedenberi sürüp giden geçimsizliğin şiddetlenmesi geliyor. 1833 Kütahya anlaşmasından sonra Suriye valisi olan İbrahim Paşa bütün dinlere eşitlik tanımış, vargileri müslümanlarla hristiyanlar arasında eşit olarak dağıtmış, o zamana kadar askerlikten bağışlanmış olan hristiyanları, kendi yönetimine karşı çıkabilecek bir isyanda kullanmak amacıyla, silâhlendirmişti. Bu davranış, Suriye gibi mutaassıb bir mühitte büyük bir hoşnutsuzluk yaratmıştır. Lübnandaki duruma gelince, İbrahim Paşa Lübnanın ayrıcalı statüsüne son vermekle beraber, Emir Beşir al-Şihabîyi yerinden oynatmamıştır. Elli bir yıllık (1789-1840) emirliği süresince Lübnanı en iyi yöneten insan olarak ün kazanan al-Şihabî'nin, o zamana kadar Lübnandaki çeşitli unsurlar arasındaki geçimsizlikleri ortadan kaldırma-

(4) Bir Lübnanlı tarihçiye göre, Lübnan dağlarının bu yarı bağımsız idaresi Yavuz Sultan Selim çağına kadar geri gidiyor. Mısır ve Osmanlı orduları arasındaki Mercidabık savaşı sırasında, sonradan yenen tarafa katılmak üzere çatışmaya seyirci kalan Lübnan emirleri, zafer Osmanlılarda kaldıktan sonra, Fahreddin al-Mani'nin başkanlığında Yavuzun ayağına kapanmışlar, zaferini övmeye başlamışlar. Fahreddin al-Mani'nin sözlerinin güzelliğine ve görünürdeki içtenliğine kanan Yavuz Sultan Selim, Lübnan emirlerine Memlûklar devrinde kazandıkları kendi kendilerini yönetme ayrıcalığını aynen bırakmış ve Lübnana az bir vergi bağlamakla yetinmiştir (Philip K. Hitti, *Lebanon in History*, London, 1957, sh. 357-358).

(5) İbid., sh. 358. Lübnan'daki emirlik düzeni konusunda bilgi için, Hitti'nin bu kitabından başka bakınız: Michael Chebli, *Une Histoire de Liban à l'Époque des Emirs*, Beyrouth, 1955.

ya çalışmasına rağmen, Mısır işgali sırasında oteritesini kuvvetlendirmek için dürzi feodalitesine karşı, dürzi ileri gelenlerini sürgüne yollamak, topraklarına ve mallarına el koymak gibi tedbirler aldığı görülüyor. Bunlar ve benzeri davranışların üzerine İbrahim Paşanın izlediği vergi ve askerlik politikasına karşı ayaklanan dürzileri yola getirmek için marunileri silâhlandırması da katılınca, iki topluluk arasındaki eski geçimsizlik büsbütün açık bir düşmanlığa dönmüştür. (6)

Suriyedeki Mısır işgalinin yolaçtığı önemli gelişmelerin ikincisi, Napoleon Bonaparte'nin Mısırı ele geçirmek demesiyle birlikte Doğu Akdenizde başlayan İngiliz-Fransız çekişmesinin Suriye üzerine de atlamasıdır. Fransa taraflısı bir Osmanlı paşasının, Mehmet Ali Paşanın Mısırda başına buyruk kesilmesini, üstelik Fransızların zaten yakından ilgilendikleri Suriyeyi eline geçirmesini, İngiltere, Hint yolunun güvenliği bakımından büyük bir endişeyle karşılamıştır. Fransa ile İngiltere arasında Suriye üzerinde 1833 yılından başlayarak giderek yoğunlaşan rekabetin kaynağı, işte bu endişedir.

Fransanın Suriye bölgesinde kurduğu bağıntılar, başlangıçta, dinsel bir nitelik taşıyordu. Gerçekten, Fransa Suriyeye sızmaya, katolik maruniler üzerinde «özel himaye» ilân etmekle başlamıştır. (7) Bu dinsel ilgi, I. François Kanunî Sultan Süleyman-

(6) Suriyedeki Mısır işgali konusunda bilgi için bakınız: Şinasi Altındağ'ın yukarıda adı geçen yazısı ve F. Perrier, *La Syrie sous le gouvernement de Méhémet Ali*, Paris, 1842.

(7) Fransız yazarlarına göre, Fransa ile Maruniler arasındaki ilgi Haçlı Seferlerine kadar geri gidiyor. Daha birinci Haçlı Seferi sırasında başlayan bu ilgi, yedinci sefer sırasında yakınlaşmadan da öteye giden bir belgeye bağlanmış. Fransa kralı IX. Louis (Saint-Louis) bu sefer sırasında önce Kıbrıs çıktığı zaman oradaki, sonra da Mısır dönüşü Lübnan ve Filistindeki Marunilerden gördüğü yardımdan o kadar memnun oluyor ki, bütün Maruni emirlerle din adamlarına bir mektup yollayarak Marunilerin Fransız milletinin bir parçası olduğunu yazıyor ve onları, kendisi ve kendisinden sonra gelecek Fransız hükümdarları adına, Fransanın özel himayesi altına aldığını bildiriyor (bakınız: Baron I. de Testa, *Recueil des Traités de la Porte Ottomane avec les Puissances étrangères*, Cilt III, sh. 140.) IX. Louis tarafından kurulan bu özel himaye, zaman zaman, ondan sonra gelen Fransız kraları tarafından da teyid edilmiştir. Meselâ, XIV. Louis 28 Nisan 1649, XV. Louis de 12 Ağustos 1737 tarihli mektuplarında Marunilerin Fransanın özel himayesi altında olduğunu tekrarlıyorlar (*ibid.*, sh. 140-142.) Bu örnekleri daha da çoğaltmak mümkün. Hattâ, dinle bağların çok zayıf olduğu Fransız İhtilâli sırasında bile, Akkâ önüne gelen Napoleon askerlerine yiyecek yardımı yapan Marunilere özel bir

dan kapitülâsyon ayrıcalıklarını aldıktan sonra da devam etmiş, hattâ daha kuvvetlenmiştir. Osmanlı ülkelerinde ilk görünen katolik misyonerler, çoğunlukla, Fransız papazlarıdır. Bunlar Suriye ve Lübnanda kendileri için çok elverişli bir yayılma alanı bulmuşlardır. 1625 ve 1643 yılları arasında Capucin, Jésuite ve Char-me tarikatına mensup papazlar Sayda, Beyrut, Trabulusşam, Şam ve Halebe yayılmıştır, 1773 yılında bunlara Lazariste'ler de katılmışlardır. (8) Kapitülâsyon anlaşmalarının verdiği ayrıcalıklara sığınarak Suriye ve Lübnanda okullar açan bu misyonerler bir yandan oralar halkı arasında katolik Fransız kültürünü yaymaya çalışırken, diğer yandan gene aynı ayrıcalıklara sığınan Fransız tüccarları da, tıpkı İstanbulda olduğu gibi, sırasıyla Halep, İskenderun, Trabulusşam, Şam ve Beyrutta ticaret odaları kurmuşlardır. (9) Bütün Avrupanın Suriye bölgesi ile olan ticareti, uzun bir süre, bu odaların aracılığıyla yapılmıştır. (10)

Fransanın XVI. yüzyılın ortalarından başlayarak Osmanlı İmparatorluğunda sağladığı bu üstün durum, kapitülâsyon ayrıcalıkları diğer Avrupa devletlerine verildikten sonra da devam etmiştir. Fransız kralları, özellikle, Osmanlı sınırları içindeki katoliklerin ve kutsal yerlerin himayesini kimseye bırakmaya istekli görünmüyorlardı. Bu arada çeşitli fermanlar alarak durumlarını sağlamlaştırdıkları gibi, Suriye ve Lübnandaki bağlarını da giderek daha kuvvetlendirmişlerdir.

Osmanlı İmparatorluğu kuvvetli olduğu sürece Fransanın İmparatorluk içindeki dinî, kültürel ve ticarî üstünlüğü Babiâli üzerine bir siyasî baskı aracı olmaya kadar gitmiyordu. Aynı şe-

temsilci yollayarak, Marunilerin «bilinmeyen bir zamandanberi Fransız» olduklarını bildiriyor (bakınız: P. C. de Rochemonteix, *Le Liban et l'Expedition française en Syrie, 1860 - 1861*, Paris, 1921, sh. 79.)

(8) François Charles - Roux, *France et Chrétiens d'Orient*, Paris, n. d. (muhtemelen 1938), sh. 42. Osmanlı ülkelerindeki Fransız dinî ilgileri konusunda ayrıca bakınız: P. Hilaire de Barenton, *La France catholique en Orient durant les trois derniers Siècles*, Paris, 1862; Gabriel Charmes, «La France et le protectorat catholique en Orient,» *Revue des Deux Mondes*, 15 Janvier 1833, sh. 760 - 797.

(9) R. Ristelhueber, *Les traditions françaises au Liban*, Paris, 1925, sh. 104.

(10) Fransa'nın Osmanlı İmparatorluğu, özellikle Suriye bölgesiyle kurduğu ticarî bağıntılar konusunda bakınız: P. Masson, *Histoire du commerce français dans le Levant au XVIIIème siècle*, Paris, 1911 ve François Charles - Roux, *Les Echelles de Syrie et de Palestine*, Paris, 1928.

ce ortaya iki, ya da çok taraflı milletlerarası anlaşmazlıklar çık-
kilde, bu üstünlük, Osmanlı İmparatorluğu kuvvetli olduğu süre-
masına da yol açmamıştır. Fakat Osmanlı İmparatorluğu zayıf-
lamaya başlayınca, bir zamanlar elde edilmiş haklar yalnız
Babiâli üzerinde bir baskı aracı olarak kullanılmamış, aynı zaman-
da ortaya birçok milletlerarası sorunlar da çıkarmıştır.

Osmanlı İmparatorluğu zayıflamaya başladıktan sonra, bu
durumdan faydalanarak hem genişlemeye, hem de İmparatorluk
içinde kendi sözünü üstün kılmaya çalışan ilk devlet Rusyadır.
Rusya, Osmanlı işlerinde etkili bir söz sahibi olabilmek için Os-
manlı toprakları üzerinde yaşayan ortodoksların koruyucusu gö-
revini benimsemiştir. Bu bakımdan, o zamana kadar yalnız Fran-
sızların tekelinde bulunan kutsal yerlerle yakından ilgilenmiş-
tir. Fransa ile Rusya arasında böylece başlayan rekabet Napo-
leon'un Mısır seferine kadar silâhlı bir çatışmaya dökülmemiş
Babiâli üzerinde bir baskı yarışması olarak kalmıştır. Napoleon'un
Mısır çıkması Fransa ile Rusyayı Osmanlı İmparatorluğu
konusunda ilk defa karşı karşıya getirdiği gibi, İngiltereyi de,
ilk defa olarak, Doğu Akdenizin durumuyla yakından ilgilenmek
zorunda bırakmıştır.

Gerçekten, Napoleon'un Mısır seferine kadar İngilterenin ke-
sin bir Orta Doğu politikası yoktur. Osmanlı İmparatorluğu kuv-
vetli olduğu sürece Orta Doğuda dengeyi sağlıyor, Hint yolunu
İngilterenin Avrupadaki rakiplerinin tehdidinden koruyordu. Fa-
kat Napoleon'un Mısır seferi Osmanlı İmparatorluğunun artık es-
kisi kadar kuvvetli olmadığını, yabancı yardım olmadan toprak
bütünlüğünü korumayı beceremeyeceğini açıkça göstermiştir. İngil-
tere, bu düşünceyle, Napoleon'u Mısırdan uzaklaştırmak için
Osmanlı Devletine yardım etmiş ve bu amacına ulaştıktan sonra
da, bir süre, bu ülkeden ayrılmak istememiştir. Osmanlı Devleti,
İngilizlerin Mısırdan çıkmasını sağlamak için iki yıl uğraşmak zo-
runda kalmıştır. (10/a)

İngilterenin Mısırın durumuna verdiği önem, Mehmet Ali
isyani sırasında bir kere daha ortaya çıkıyor. Biraz önce
de söylediğimiz gibi, Fransa taraflısı bir Osmanlı paşasının

(10/a) Bu konuda geniş bilgi için bakınız: François Charles - Roux, *L'Angleterre
et l'Expedition française en Egypte*, 2 vols., Paris, 1925; G. Douin ve E. C.
Fawtier - Jones, *L'Angleterre et l'Egypte: La Campagne de 1807*, Caire, 1928.

Mısırda başına buyruk kesilmesini, üstelik Fransızların zaten ötedenberi yakından ilgilendikleri Suriyeyi eline geçirmesini, İngiltere Hint yolunun güvenliği bakımından büyük bir endişeyle karşılamıştır. Avrupa - içi sorunlar yüzünden Fransaya bir türlü güvenemeyen İngiliz Hariciye Vekili Palmerston'a göre, Hint yolu için düşünülebilecek en iyi bekçi, bütün zayıflığına rağmen, gene Osmanlı İmparatorluğudur (11).

II.

MEHMET ALİ SURIYEDEN ÇEKİLİYOR

Mısır meselesi Avrupa devletleri tarafından ortak çözülürken, İngilterenin başlıca amaçlarından birisi de, Mehmet Alinin Suriyeden çıkarılması olmuştur. Palmerston Viyana elçisi Viscount Beauvale'e gönderdiği 28 Haziran 1839 tarihli talimatta şöyle yazıyor : Osmanlı İmparatorluğunun toprak bütünlüğünün korunması, Avrupa barışının selâmeti bakımından vazgeçilmez bir gerektir ve İngiliz dış politikasının birinci amacı da bunu sağlamak olmalıdır. Bu amaç da, Mehmet Ali ile Sultan arasındaki çatışma imkânları ortadan kaldırılmadan gerçekleşemez. Mehmet Ali Suriyede kaldığı sürece devamlı olarak çatışma ihtimali vardır. Bu bakımdan Mehmet Aliyi mutlaka Suriyeden çıkarmak, Osmanlı kuvvetleriyle Mısır kuvvetleri arasında çölü sokmak gerekir (12).

Fransayı Mehmet Alinin Suriyeden çıkmasına razı etmek kolay olmamıştır. Bir ara Fransa ve İngilterede kamu oyu birbirlerine karşı o kadar açıkça cephe almışlardı ki, iki devlet arasında bir savaşın çıkması bir gün meselesi olarak görülüyordu. Fakat sonunda, İngilterenin isteği dışında Doğu Akdeniz dengesinde hiçbir değişiklik yapamayacağını anlayan Fransa gerilemiş ve Suriye tekrar Osmanlı yönetimi altına bırakılmıştır (13).

(11) E. Ashley, *Life and Correspondence of Viscount Palmerston*, I, London, 1879, sh. 285.

(12) J. C. Hurewitz, *Diplomacy in the Near and Middle East*, I, Princeton, N. J., 1956, sh. 112.

(13) İngiltere'nin Fransa'yı Suriye'den çıkarmak için yaptığı çalışmalar ve bu konuda iki devlet arasında beliren gerginlik konusunda geniş bilgi için bakınız: Sir A. W. Ward and G. P. Gooch (eds.), *The Cambridge History of British Foreign Policy, 1783 - 1919*, II (1815 - 1866), Cambridge, 1923, sh. 177 - 182.

Suriye ve Lübnandaki Mısır işgali sona erdikten sonra Osmanlı devleti ile İngiltere, ayrı ayrı nedenlerle fakat aynı zamanda, bu ülkelerin durumu üzerine dikkatle eğilmek zorunu duymuşlardır.

Bilindiği gibi, bu sıralarda Babiâli İmparatorluğun her tarafında Tanzimatı uygulamak ve bütün valilerin günün birinde birer Mehmet Ali kesilmelerini önlemek için eyaletlerin yönetimini sıkı bağlarla merkeze bağlamak çabası içindedir. Bu çabaya uygun olarak, Lübnanda Mısır işgali sona erer ermez, elli bir yıldır burada kuvvetli bir lider olarak görülen Beşir al - Şihabi'nin iş başından uzaklaştırılması kararlaştırılmıştır. Fakat tek başına bu tedbir Lübnanın Mısır işgali sırasında iyiden iyiye bozulan toplum dengesini yeniden kurmaya yetmemiş ve Lübnanın durumu, 1841 yılından başlayarak, Osmanlı devleti için devamlı bir gaile olmuştur.

Mısır işgali sırasında gerek İbrahim Paşanın, gerek Beşir al - Şihabi'nin dürzilere karşı takındıkları tutumun dürzilerle maruniler arasında derin bir uçurum yarattığını söylemiştik. Osmanlı egemenliği yeniden kurulduktan sonra, sürgünden dönen dürzi ileri gelenleri eski yerlerini ve ayrıcalıklarını tekrar almağa, Mısır idaresi sırasında felâketlerine sebep saydıkları marunilerden ve Şihab ailesinden öclerini çıkarmaya başlayınca, bu uçurum daha da derinleşmiştir. Buna karşılık maruniler de ortaya yeni isteklerle çıkmışlardır. Gerçekten, Mısır idaresinin son günlerinde maruniler de İbrahim Paşaya karşı ayaklanmışlar, Osmanlı kuvvetleriyle birlikte Mısır kuvvetlerine karşı savaşmışlardır. Şimdi yaptıkları bu hizmete karşılık Babiâli tarafından mükâfatlandırılmaya hak kazandıklarını düşünüyorlar, Mısır işgali sırasında dürziler karşısında elde ettikleri üstün durumdan vazgeçmek istemiyorlardı (14). Bu konudaki ısrarları, Babiâlinin Lübnana bir çekidüzen vermek için yaptığı çalışmaları çok zorlaştırmıştır.

Dürzilerle maruniler arasındaki uçurumu 1841 yılından sonra giderek derinleştiren bir başka etken de, Lübnanın sosyal ve ekonomik yapısında başlayan gelişmelerdir. Mısır işgaline kadar dürzilerle marunilerin yaşadıkları bölgeler kabaca birbirinden ayrılabilirdi, fakat işgal boyunca ve ondan sonra maruniler güneydeki

(14) M. Tayyip Gökbilgin, «Cebel-i Lübnan Meselesi ve Dürziler,» *Belleten*, 10 (1946), sh. 641 ve Adel İsmail, *Histoire du Liban du XVIIème siècle à nos jours*, IV, *Redressement et Declin du Féodalisme libanais, 1840-1861.*, Beirut, 1958, sh. 128 : 131.

dürzi kesimlerine yayılmaya başlamışlardır (15). O kadar ki, 1860 yılı geldiği zaman, Lübnan dağlarında ve anti-Lübnanlarda dürzilerle marunilerin karışık olarak yaşadıkları köylerin sayısı 211 dir (16). Diğer yandan, dürzi kesimlerine göçen maruniler yalnız buralara yerleşmekle kalmamışlar, aynı zamanda, yerleştikleri topraklar üzerinde giderek mülkiyet hakkı iddia etmeye başlamışlardır. Böyle olunca da, dürzilerle marunilerin karmaşık yaşadıkları köylerin yönetimi ve dürzi ağaların topraklarında çalışan maruni köylülerin durumu çözümü güç birer sorun olarak ortaya çıkmıştır (16/a). Hele çalıştıkları toprağın mülkiyetini isteyen marunileri destekleyen Fransaya karşılık İngiltere de dürzi toprak ağalarını tutmaya başlayınca bu sorunların çözümü büsbütün güçleşmiştir.

Gerçekten, dürzilerle maruniler arasındaki geçimsizliği çoğaltan ve giderilmesini güçleştiren etkenlerden biri de, İngiltere ile Fransa'nın bu iki topluluk içinde yaptıkları birbirine aykırı çalışmalarıdır. Mehmet Ali Suriyeden çıkarıldıktan sonra buradaki nüfuzlarını sürdürebilmek için Fransızlar marunilere daha kuvvetle sahip çıkarken, Hint yolu üzerinde olan Suriyenin düşman ellere geçmesini istemeyen İngiltere de, Fransa'nın maruniler üzerindeki nüfuzu karşısında bir denge kurmak amacıyla dürzileri kendi tarafına çekmeye çalışmıştır.

Lübnandaki Mısır egemenliğine son verilince uzun bir süredir Lübnanda emirlik yapan Beşir al-Şihabi'nin iş başından uzaklaştırıldığını söylemiştik. (17) Emirlik bundan sonra bir süre daha

(15) Adel İsmail, sh. 124 - 127.

(16) Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, VI, sh. 30.

(16/a) Bu yıllarda Lübnan'ın sosyal ve ekonomik yapısındaki gelişmeler hakkında bilgi için bakınız: Malkolm H. Kerr, *Lebanon in the last years of Feudalism, 1840 - 1868. A Contemporary Account by Antun al-Aqiqi and other documents*, Beirut, 1959.

(17) Beşir al-Şihabi emirlikten uzaklaştırıldıktan sonra Lübnan da kalamamış, İngiliz hükûmeti ve Babiâli, kendisine, Fransa ve Mısır hariç istediği yerde oturabileceğini bildirmişlerdir. Beşir al-Şihabî bunun üzerine Malta'da oturmak istemiş, fakat orada kaldığı sürece tekrar Lübnan emiri olmaktan ümidi kesmemiştir. Nitekim daha 1840 yılı sona ermeden İngiltere kraliçesine bir mektup göndermiş, Lübnan emirliğine geri getirilmesini istemiştir. Ona verilen cevapta bu isteğinin yerine getirilemeyeceği, buna karşılık Suriye arazisinden başka dilediği herhangi bir İslâm ülkesinde ailesiyle birlikte oturmasına izin verilmesi için Osmanlı Devleti nezdinde aracılık edileceği bildirilmiştir. Babiâlinin bu yoldaki İngiliz teklifini kabul etmesi üzerine Beşir al-Şihabî Malta'dan ailesiyle birlikte İstanbul'a gelmiş, orada yaşamaya başlamıştır. Bakınız: Gökbilgin, sh. 648.

Şihab ailesinde bırakılmış, başa Beşir al - Şihabi'nin yeğenlerinden Beşir al - Kasım getirilmiştir. Ancak yeni emir Şihab ailesini tutmayan Dürziler tarafından benimsenmediği gibi idaresi de yetersiz çıkmış, bir yıl süren emirliği sırasında Lübnanın durumu büsbütün karışmıştır. İngilterenin, Lübnandaki çeşitli halk arasında gündengüne çoğalan geçimsizliği büyük bir endişe ile izlediği anlaşılıyor. İngiliz Dışişleri Bakanı Palmerston'un korkusu bu geçimsizliğin günün birinde silâhli çatışmaya dökülmesi, bunun sonucunda da «bâzı çevrelerin» Hristiyanlara «fiilî yardım» yapmaya kalkışmalarıdır (18). Bu bakımdan İngiltere bir yandan Babiâli üzerine baskı yapıp Suriyedeki durumun biran önce düzeltilmesini isterken, diğer yandan da dürzileri kazanarak bu ülkedeki nüfuzunu kuvvetlendirmeyi düşünmüştür.

Suriyedeki dürziler ile ilgilenen ilk İngiliz devlet adamı, Palmerston'dur. Bu ünlü İngiliz Dışişleri Bakanına göre eğer İngiltere dürzileri kendi nüfuzu altına alabilirse hem Babiâliye karşı gelmelerine, hem de marunilerle çatışmalarına engel olabilir, böylece Suriyede barış ve düzen sağlanır. (19) Palmerston'un bu görüşüne 1841 yılı sonlarına doğru onun yerini alan Aberdeen de katılıyor. İngilterenin yeni İstanbul elçisi Sir Stratford Canning'e verdiği 30 Ekim 1841 tarihli talimatta, Aberdeen, Suriye durumunun dikkatle izlenmesi gerektiğini belirttikten sonra, özellikle dürzilere yakın bir ilgi gösterilmesini istemektedir. Aberdeen'e göre, Dürzilerin fikrî ve manevî gelişmeleri için gerekli herşey yapılmalı, fakat bu arada Sultana olan bağlılıklarının sarsılmaması için büyük bir dikkat gösterilmelidir (20).

Bu genel tutuma uygun olarak, İngilterenin dürzilerle kurduğu ilk bağıntılar kültür bağıntılarıdır. Palmerston önce Mr. Nicolson adında bir misyoneri Lübnana göndererek dürziler arasında bir öğretim kampanyası açmak istemiş, sonra da ileri gelen dürzi şeyhlerinden Numan Canbulat'ın kardeşini İngiltereye aldırıp okutmayı denemiştir. Fakat ne dürziler arasında açılan öğretim kampanyasının, ne de şeyh Canbulat'ın kardeşini okutmak denemesinin başarıya ulaşabildiği anlaşılıyor. Lübnanlı dürziler okumaya fazla

(18) *British and Foreign State Papers, 1846-1847*, sh. 889-890. Viscount Palmerston to Chekib Effendi, Foreign Office, August 19, 1841.

(19) H. Temperley, *England and the Near East, The Crimea*, London, 1936, sh. 440.

(20) *British and Foreign State Papers, 1846-1847*, sh. 898-899.

istekli görünmedikleri gibi Canbulat'ın kardeşi de, üç yıl Londrada kaldıktan sonra, geldiği kadar cahil geri dönmüştür. (21)

Ancak, İngilterenin dürzilerle olan ilgisinin daha ilk günlerden başlayarak kültür bağıntılarının ötesine taşıdığı da gözden kaçmıyor. Meselâ Gökbilgin, Lübnan meselesiyle ilgili bir yazısında, bunu gösteren şöyle bir örnek veriyor : Lübnanın eskiden yıllık vergisi 2650 kese akçe iken bu, Mehmet Ali idaresi sırasında, 6500 keseğe yükseltilmişti. Osmanlı egemenliği yeniden kurulduktan sonra vergi toplanırken bazı sızlanmalar oldu ve bu sızlanmalar, şikâyet şeklinde, Londraya kadar duyuruldu. Bunun üzerine İngiliz Dışişleri Bakanı Palmerston, bir görüşme sırasında, Londra sefiri Şekib Efendiye bir zamanlar Mehmet Ali işgalinden sonra Lübnandan üç yıl süreyle vergi alınmayacak diye bir söz verilmiş olduğunu söyleyerek, dürzilerin geçici olarak vergiden affını istedi. Fakat Osmanlı Hariciye Nezareti böyle bir söz verilmediğini ileri sürdü, vergi işinin mahallî idare tarafından karara bağlanacağını bildirdi. Bununla beraber, bu İngiliz teşebbüsünün tamamen sonuçsuz kalmadığı anlaşılıyor. Babîâli uzun düşünüp taşınmalardan sonra «şu aralık oradan ziyade vergi istihsaline teşebbüsle bir gûna itirazat-ı ecnebiyyeye meydan ve sebep verilmemesi» gerekçesiyle işi mahallî idareye bırakmaktan caymış, vergi İstanbuldan 3500 kese olarak kararlaştırılmıştır (22). Aynı şekilde, İngiltere, zaman zaman Babîâlinin otoritesine karşı gelen dürzi liderlerinin cezalandırılmaları işine de karışmış, bunların cezadan kurtarılmaları için aracılık yapacak kadar ileri gitmiştir (23).

Gerek Palmerston'un, gerekse Aberdeen'in dürzileri gerçekten Suriyedeki düzenin korunmasını sağlamak ve Suriye halkı arasında yabancı müdahalesi gerektirebilecek silâhlı bir çatışmanın çıkmasını önlemek için kazanmak istedikleri kabul edilse bile, İngilterenin bu amaçla yaptığı çalışmaların Lübnandaki huzursuzluğu daha çoğalttığına ve Suriye halkı arasında çatışma ihtimalini daha kuvvetlendirdiğine işaret etmek gerekir. Suriyedeki İngiliz konsoloslarının, Osmanlı görevlileri tarafından cezalandırılmak üzere aranan dürzi şeyhlerinin cezadan kurtarılması için aracılık yapmaya kalkışmaları, dürzilerde, ister istemez, İngiltere kendilerini tuttukça cezadan kurtulacakları kanısını yaratmış, devlet otoritesi

(21) Temperley, sh. 440 - 441.

(22) Gökbilgin, sh. 642.

(23) *British and Foreign State Papers, 1846-1847*, sh. 897 - 898. Viscount Ponsonby to Viscount Palmerston, Therapia, September 15, 1841.

karşısındaki son korkuyu da ortadan kaldırmıştır. (23/a) Dürzileri bu derece desteklemenin tehlikesini Aberdeen de anlamış olmalı ki 1842 sonbaharında Beyruttaki İngiliz konsolosu Rose'a dürzilerle maruniler arasında bir ayırım gözetilmemesi için talimat vermiştir (24). Fakat, bir İngiliz yazarın da kabul ettiği gibi, Suriye'deki İngiliz görevliler bu talimata uymaktan devamlı olarak kaçınmışlardır. (25)

III.

BABIALİ LÜBNANIN

AYRICALIKLARINA SON VERİYOR

Bir yandan Fransızların maruniler, diğer yandan İngilizlerin dürziler üzerindeki çalışmalarına yeni emir Beşir al-Kasım'ın idaresizliği de eklenince, dürzilerle maruniler arasındaki geçimsizlik 1841 Ekiminde silâhlı çatışmaya dökülmüştür. Bu çatışma, Suriye'nin durumu üzerine bir kere daha milletlerarası dikkati çekmiştir. Londra meslahatgüzârı Fuad Efendi olay Avrupada duyulduktan sonra Babîâliye gönderdiği bir yazıda, İngiltere Dışişleri Bakanının kendisine Suriye durumunun Fransızların itirazını davet edeceğini söylediğini, olay duyulur duyulmaz Londradaki Fransız elçisinin Bakanlığa gelerek «eğer Suriye dağlarındaki durum düzeltilmez ve maruniler dürzilerin tevavüzü altında kalmaktan kurtarılmazsa, Fransa katolik mezhebinin hâmisi olmak münasebetiyle diğer hristiyan devletleri de Suriyede bulunan katolikleri korumaya çağırarak oraları başka bir kalıba sokmaya mecbur kalacaktır» dediğini bildirmektedir. (26) Diğer yandan, o sırada statükonun korunmasını kendine dış politika ilkesi yapan Asusturyanın da, Suriyenin durumunun milletlerarası bir mesele halini alıp Avrupa-îçi anlaşmazlıklar doğurmasından korktuğu anlaşılıyor. Fuad Efendi, Babîâliye gönderdiği aynı yazıda, Londradaki Avusturya maslahatgüzârı Baron Naima'nın bu mesele hakkında kendisine iyi niyetli bazı tavsiyelerde bulunduğunu, bu arada Suriyeye daha fazla kuvvet gönderilmesinin ve bu kuvvetlerin bir yerden diğerine çabucak aktarılabilmesi için Suriye kıyıla-

(23/a) Adel İsmail, sh. 165.

(24) Temperley, sh. 441-442.

(25) Aynı kaynak.

(26) Gökbilgin, sh. 647.

rında devamlı olarak bir - iki gemi bulundurulmasının iyi olacağını söylediğini açıklıyor. Bunun gibi, İstanbuldaki Avusturya elçisi de Hariciye Nazırına, dürzi meselesi yüzünden Avrupa devletlerinin, özellikle Fransanın bu işe karışmak isteyeceğini, onun için Osmanlı devletinin yabancı müdahalesine fırsat bırakmadan gerekli tedbirleri alması gerektiğini söylemiştir. (27)

Gökbilginin yayınladığı belgelerden Babiâlinin İngiltere ve Avusturyanın telkinlerine kulak verdiği anlaşılıyor. Nitekim, yeni emir al - Kasım'ın duruma hakim olamayacağını ve iş başında kaldıkça dürzilere söz dinletilemeyeceğini anlayan Babiâli, «dürzi meselesinin önem ve nezaket kazandığını, acele tedbirler alınmazsa devletlerin işe karışmak isteyeceklerini, bazı teklifler ileri süreceklerini ve [Lübnan durumunun] Girit ihtilâli gibi bir hal alacağını» gözönünde tutarak, tam yetkili kıldığı Serasker Mustafa Nuri Paşayı gerekli göreceği bütün tedbirleri almak üzere Suriye'ye yollamıştır (28).

Mustafa Nuri Paşa Lübnana gelince, buradaki durumu düzeltmek için, değil yalnız dürzilerin, marunilerin bile memnun olmadığı emir Beşir al - Kasım'ı değiştirmek gerektiğini anlamıştır. Fakat onun yerine kim getirilecektir? Cevabı her Avrupa devletine göre değişen bu soru Mustafa Nuri Paşayı güçlüklerle karşı karşıya bırakmıştır.

Gerçekten, yeni Lübnan emiri Beşir al - Kasım'ın değiştirilmesi söz konusu olmaya başlayınca, Avrupa devletleri iki görüş etrafında toplanmışlardır. Bunların birincisi, eski emir Beşir al - Şihabi'nin yeniden Lübnana emir yapılmasıdır. Bu görüşü savunan devletlerin başında Fransa gelmektedir. Al - Şihabi'nin Fransaya olan yakınlığını unutmayan Fransız yöneticileri, zaten daha ilk günden başlayarak onun Lübnandan uzaklaştırılmasına itiraza başlamışlar ve her fırsatta al - Şihabi'yi yeniden emirlik için ortaya sürmüşlerdi. (29) Lübnanın durumu karışınca, al - Şihabi'yi bu ülkeyi en başarılı bir şekilde yönetecek insan olarak görmeye başlayan Avusturya Başbakanı Metternich de Fransanın yanında yer almıştır (30). İkinci görüşün savunucusu da, İngilteredir. Al - Şi-

(27) Gökbilgin, sh. 647.

(28) Aynı kaynak.

(29) Osmanlı Devletinin Paris Elçisi Mustafa Reşid Paşa ile Fransız Hariciye Vekili Guizot arasında bu konuda geçen bir tartışma hakkında bakınız: Reşat Kaynar, *Mustafa Reşid Paşa ve Tanzimat*, Ankara, 1954, sh. 472 - 474.

(30) Gökbilgin, sh. 647.

habî'nin Lübnana dönmesinin buraların yeniden Fransız nüfuzu altına girmesi demek olacağını ve durumu büsbütün karıştırmaktan başka bir işe yaramayacağını düşünen İngiltere, (31) Beşir al-Kasım'ın değiştirilmesine lüzum olmamakla beraber, eğer değiştirilecekse yerine getirilecek en uygun insanın Beşir al-Şihabi'nin oğlu Mir Emin olduğunun ileri sürüyordu (32).

Lübnan durumunu düzeltmekle görevlendirilen Mustafa Nuri Paşa, çalışmaları sırasında yalnız Avrupa devletlerinin birbiriyle çatışan görüşlerini değil, aynı zamanda dürzilerle marunilerin birbirine aynı ölçüde aykırı isteklerini de dikkate almak zorundaydı. Al-Şihabi devrinde düştükleri durumu unutmayan Dürziler, Mustafa Nuri Paşaya, Şihab ailesinden hiç kimseyi emir olarak kabul etmeyeceklerini açıklamışlar, bu aile dışında emir olarak atanacak herhangi bir kişinin buyruğu altına girmeye hazır olduklarını bildirmişlerdir (33). Bu kadar çeşitli istekler karşısında kalan Mustafa Nuri Paşa, Dürzilere Şihab ailesinden bir emir kabul ettirmenin imkânsız olduğunu, İngilterenin öne sürdüğü Mir Emin'in Mısır taraflısı diye tanındığını, buna karşılık dürzilerin isteğine uyup da Lübnana Şihab ailesi dışında bir emir atanırsa bunun Avrupa devletlerinin müdahalesine yol açacağını düşünerek, Lübnanı Lübnan dışından seçilecek birinin yönetimi altına koymaktan başka çare bulamamış ve kendine verilen yetkiye dayanarak, 1842 Ocağında, o dolaylarda bulunan piyade komutanlarından (Macar) Ömer Paşayı Lübnana emir atamıştır (34).

Lübnana Lübnan dışından bir emir atanması, bu ülkenin o zamana kadar sahip olduğu idarî bağımsızlık ayrıcalığının sonu sayılabilir. Nitekim Avrupa devletleri de bunu böyle yorumlamışlardır. Umulacağı gibi, Lübnanın ayrıcalı durumuna son verilmesi karşısında en büyük tepki, ötedenberi bu ülkenin bir Şihabî emirin, özellikle Beşir al-Şihabî'nin yönetimi altında tutulmasını savunan Fransadan gelmiştir (35). Diğer yandan Avusturyanın da bu karardan hoşlanmadığı anlaşılıyor. Gerçekten, önceden de söylediğimiz

(31) *British and Foreign State Papers, 1846-1847*, sh. 901, The Earl of Aberdeen to Sir Stratford Canning, Foreign Office, November 25, 1841.

(32) Aynı kaynak, sh. 902. The Earl of Aberdeen to Sir Stratford Canning, Foreign Office, November 27, 1841.

(33) Gökbilgin, sh. 647.

(34) Aynı kaynak, sh. 650.

(35) Reşat Kaynar, sh. 475 ff.

gibi, Avusturya o sırada Avrupada statükonun korunmasını kendisine dış politika ilkesi edinmişti ve Lübnan durumu yüzünden milletlerarası bir mesele çıkıp İngiltere ile Fransa'nın karşı karşıya gelmesini istemiyordu (36).

İngiltere'ye gelince, Kraliçenin hükûmetinin Suriye konusunda başlıca düşüncesi, bu ülkeyi her türlü yabancı müdahaleden uzak tutabilmektir. Bu bakımdan, İngiltere, Lübnan idaresinde yapılacak bir değişikliğin «önünde sonunda Avrupa devletlerinden birinin, ya da hepsinin müdahalesi» ne yol açabileceğini düşünerek, (37) bu olup bitti karşısında endişeye düşmüştür. Diğer yandan İngiltere'nin bu konuda Babıâlinin samimiyetine inanmadığı da söylenebilir. Babıâli Lübnanda çıkan karışıklıkları alttan alta desteklemediyse bile, bu ülkeyi doğrudan doğruya merkeze bağlamak için bir vesile bulmak amacıyla olup bitenlere uzun bir süre kayıtsız kalmıştır (38).

Bununla beraber, İngiltere'nin İstanbul elçisi Sir Stratford Canning, diğer elçilerin tepkisini görmeden Ömer Paşanın atanması konusunda kesin bir durum almaktan kaçınmıştır. Canning'in Babıâli nezdinde teşebbüse geçerek Lübnana idarî bağımsızlık ayrıcalığının geri verilmesini istemesi, Avusturya ve Fransa elçilerinin bu konudaki görüşlerini öğrendikten sonradır. Canning, Avusturya ve Fransa elçilerinin Babıâlinin kararını değiştirmek için teşebbüse kararlı olduklarını anlayınca, Londradan gelecek talimatı beklemeden onlara katılmaya karar vermiştir (39). Canning'in bu davranışında en önemli etken, bize kalırsa, yapılacak müdahalenin dışında kalarak bütün meydanı Fransaya bırakmamak endişesi olsa gerektir. Yoksa, İngiltere ile Fransa arasında bu konudaki görüş ayrılığı açıktır. Fransa Lübnana Beşir al-Şihabi'nin dönüşü üzerinde ısrar ederken, İngiltere, Aberdeen'in kısa bir süre sonra Canning'e yolladığı talimattan da açıkça anlaşılacağı gibi, «durum düzeler düzelmez» idarenin «Şihab ailesinden birine» devredilmesini istemekle yetinmektedir (41).

(36) Gökbilgin, sh. 650.

(37) *British and Foreign State Papers, 1846-1847*, sh. 913-915. Sir Stratford Canning to the Earl of Aberdeen, Constantinople, February 9, 1842.

(38) Aynı kaynak, sh. 903-906. The Earl of Aberdeen to Sir Stratford Canning, Foreign Office, December 22, 1841.

(39) Canning'in 37 No. lu dipnotunda sözü geçen 9 Şubat 1842 tarihli raporu.

(40) Bu muhtıranın metni için bakınız: *British and Foreign State Papers, 1846-1847*, sh. 915-917. Instructions from Sir Stratford Canning to M. Pisani, Constantinople, le 19 Fevrier 1842.

(41) Aynı kaynak, sh. 927-929. The Earl of Aberdeen to Sir Stratford Canning, Foreign Office, March 16, 1842.

Devletlerin tepkisi karşısında Babiâlinin durumuna gelince, bu sefer Lübnanı kuvvetli bağlarla merkeze bağlamaya kararlı görünen Babiâli, elçilerin bütün baskısına rağmen, Ömer Paşayı geri almaya yanaşmamıştır. Bununla beraber, Babiâlinin, daha ilk günden başlayarak Avrupa devletlerinin Mustafa Nuri Paşanın bulduğu çözüm yolunu kabul etmeyeceklerini bildiği ve yapılacak itirazlara bir karşılık aradığı anlaşılıyor. Bu arada, ilk iş olarak, Ömer Paşanın tâyin emrinin gönderilmesi geri bırakılmış, yeni emire şimdilik serasker buyuruldusu ile görev yaptırılmasına karar verilmiştir (42). Bundan başka, Lübnan halkının gerçek isteklerinin öğrenilmesi için buraya merkezden bir görevli yollanılması uygun görülmüştür. Selim Bey adındaki bu görevli Lübnanı dolaşıp her türlü halkla konuştuktan sonra Ömer Paşanın bütün Lübnan halkı tarafından benimsendiğini, ülkede düzen ve güvenliğin yeniden geri geldiğini, Lübnana yerli bir emir atanırsa durumun tekrar karışacağını bildiren bir rapor hazırlamış, bu rapor da İstanbulda yapılan bir toplantıda elçilere açıklanarak itirazlarının yersizliği anlatılmak istenmiştir (43).

IV. KAYMAKAMLIK DÜZENİ VE YARATTIĞI SORUNLAR

Avrupa devletlerinin hiçbiri tarafından benimsenmeyen yeni Lübnan idare düzeni, Babiâlinin bütün çabalarına rağmen uzun ömürlü olmamıştır. Avrupa başkentleriyle Babiâli arasında bu konuda bir yıla yakın bir süre devam eden görüşmelerin ulaştığı sonuç, kaymakamlık düzenidir. Bu düzen gereğince Lübnan Sayda eyaletine bağlı iki kaymakamlığa ayrılmış, bunların birine dürzi, diğerine de hristiyan birer yerli kaymakam atanması kararlaştırılmıştır. 1842 yılı sonunda yürürlüğe konulan bu yeni düzen, kaymakamlara kendi bölgeleri içinde idarî bağımsızlık tanıdığı için, Babiâlinin Lübnanı merkeze bağlamak gayretlerine aykırı bir adımdır. Buna karşılık iki kaymakamlık da Sayda eyaletine bağlandığına göre, aynı düzenin, hiç değilse emirlik idaresine bakarak, ileri bir hamle olduğu söylenebilir.

Bu konuyu inceleyen bazı yazarlar, kaymakamlık düzeninin Osmanlı görevlileri tarafından Lübnandaki Osmanlı egemenliğini sür-

(42) Gökbilgin, sh. 650 - 651.

(43) Bu toplantıda Osmanlı görevlileri tarafından tutulan tutanağın metni için bakınız: Reşat Kaynar, sh. 433 - 445.

dürmek için düşünülmüş bir çare olduğunu ileri sürüyorlar (44). Biz bu düşünceye katılamıyoruz. Gerçekten, Lübnanın iki kaymakamlığa ayrılarak birine hristiyan, diğerine dürzi birer kaymakam atanması fikri ilk olarak daha 1841 yılında bazı Osmanlı yetkilileri tarafından düşünülmüştü, ancak İngilterenin bu fikre karşı olduğu anlaşıldıktan sonra bir daha üzerinde durulmamıştır (45). Fakat Lübnanın durumu çıkmaza girdikten sonra fikrin Avusturya Başbakanı Metternich tarafından benimsendiği anlaşılıyor. O sırada İngiltere'ye elçi olarak gönderilen Ali Paşa Londraya gitmek üzere Viyanadan geçerken Metternich kendisine bu çözüm yolunu teklif etmiştir (46). Lübnanın iki kaymakamlığa ayrılması fikri Palmerston tarafından tutulmuyordu, fakat onun yerini Aberdeen aldıktan sonra bu fikir İngilizlere de en çıkar yol olarak görünmeye başlamıştır. Temperley'e göre, 1841 yılı sonlarında Ponsonby'nin yerini alan Canning, 17 Mart 1842 tarihli bir memorandumunda, Aberdeen'e, Lübnanın Şihab ailesinden bir emirin deneti altında tutulacak iki kaymakamlığa ayrılmasını önermektedir (47). Metternich ve Canning'den gelen telkinler sonunda Aberdeen'in fikri benimsediği anlaşılıyor. Nitekim, yolladığı 21 Temmuz 1842 tarihli talimatta, Canning'e, Lübnan'ın iki kaymakamlığa ayrılması için Babıâli nezdinde teşebbüse geçmesini söylemektedir. Ancak Aberdeen bir noktada Canning'in teklifini benimsemiyor : Bakana göre kaymakamlar Şihab ailesinden bir emirin değil, Şam'da, ya da başka bir şehirde bulunacak bir Türk paşanın deneti altına konulmalıdır (48). Diğer yandan, Gökbilginin yayınladığı belgelerden, Babıâlinin, Lübnan durumunu düzeltecek tek çare olarak orayı kuvvetli bağlarla merkeze bağlamayı düşündüğü anlaşılıyor. Eğer Avrupa devletlerinin muhalefeti yüzünden bu çare gerçekleşemeyecek ve Lübnan iki kaymakamlığa ayrılacaksa, o zaman hiç değilse kaymakamlıklara Lübnan içinden değil, Lübnan dışından kimseler atanmalıdır (49). Fakat Avrupa devletlerinin ısrarı karşısında

(44) Meselâ İsmail Adel, sh. 205 - 206 ve M. Jouplain, *La Question du Liban, Etude d'Histoire diplomatique et de Droit international*, Paris, 1908.

(45) *British and Foreign State Papers, 1846 - 1847*, sh. 896 - 897, Memorandum of what has been obtained of the Sublime Porte for the Syrians. R. Wood, Pera, August 9, 1841.

(46) Gökbilgin, sh. 654.

(47) *England and the Near East, the Crimea*, sh. 189.

(48) *British and Foreign State Papers, 1846 - 1847*, sh. 968 - 971. The Earl of Aberdeen to Stratford Canning, Foreign Office, July 21, 1842.

(49) Gökbilgin, sh. 656 - 658.

Babiâli yalnız kaymakamlık düzenini değil, aynı zamanda bu kaymakamlıklara biri dürzi, diğeri hristiyan iki Lübnanlının atanması gereğini de kabul etmek zorunda kalmıştır. Devrin Hariciye Nazırı Sarım Efendi, İstanbuldaki Avrupa devletleri elçilerine verdiği 7 Aralık 1842 tarihli karşılık notasında, Babiâlinin Lübnanda kaymakamlık düzenini yalnızca devletlerin ısrarı üzerine kabul ettiğini, bunun Lübnana sükûn getireceğini ummadığını açıkça söylemektedir (50).

Gerçekten, Lübnana verilen bu yeni düzen, Babiâlinin de korktuğu gibi ülkeye huzur getirmemiş, dürzilerle maruniler arasında yeniden silâhlı çatışmalar çıkmasına yol açtığı gibi, Lübnan üzerindeki milletlerarası çekişmeyi de şiddetlendirmiştir. Bu kere ortaya çıkan çatışma ve çekişmelerin görünürdeki sebebi de, her iki kaymakamlık içinde bulunan karmaşık köylerin durumudur. 1841 yıllarından başlayarak Lübnanın sosyal ve ekonomik yapısında değişiklikler olduğunu, bu arada marunilerin güneydeki dürzi kesimlerine yayılarak oralara yerleştiklerini söylemiştik. Kaymakamlık düzeni kurulduktan sonra, dürzi ve marunilerin böyle karmaşık olarak yaşadıkları köylerde idarenin kimin elinde olacağı ve bir anlaşmazlık çıkarsa başvurulacak merciin neresi olması gerektiği konuları, 1843-1844 yıllarında uzun geçimsizliklere, milletlerarası tartışmalara yol açmıştır (51).

Lübnanın iki kaymakamlığa ayrılmasına karar verildikten sonra Cebel-i Lübnandaki Dahr al-Baydar boğazı orta nokta olarak alınmış, bunun kuzeyinde kalan bölge maruni, güneyinde kalan bölge de dürzi bir kaymakamın idaresi altına konulmuştur (52). Ancak, biraz önce de söylediğimiz gibi, her iki bölge içinde de dürzilerle marunilerin karmaşık olarak yaşadığı köyler vardı. Bu arada, dürzi kaymakamlık bölgesi için kalan Şuf kesimindeki köylerde, özellikle Dayr al-Kamar'da maruniler çoğunluklardı. Bu köylerin hangi kaymakama bağlanacağı sorusu, ortaya büyük güç-

(50) Baron de Testa, III, sh. 66-68.

(51) Bu konuda Babiâli ile Avrupa başkentleri arasında yapılan yazışmaların önemli bir kısmı, bu kaynaklarda bulunabilir: *British and Foreign State Papers, 1847-1848. Correspondence between the Great Britain and Turkey respecting the Affairs of Syria. Part I (sh. 2-125) and Part II (sh. 125-365)*. İkinci kısım, daha çok, Suriye'deki İngiliz konsoloslarıyla Foreign Office arasındaki yazışmalara ayrılmıştır.

(52) Jouplain, sh. 291. İlk maruni kaymakam Emir Haydar, ilk dürzi kaymakam da Emir Ahmed Raslan'dır.

lükler çıkarmıştır : Maruni kaymakamın yönetimi altındaki bölgedeki dürziler gibi, dürzi kaymakamın yönetimi altındaki bölgede yaşayan maruniler de kendilerinden olmayan bir kimsenin yetkisi altına girmek istemiyorlardı (53). Bu durum, 1843 yılı başlarında, iki taraf arasında zaman zaman silâhli çatışmaya kadar giden anlaşmazlıklara yol açtığı gibi, arabulucu rolüne çıkan yabancı, özellikle İngiliz ve Fransız konsoloslarının da devamlı olarak işe karışmalarına fırsat vermiştir. Bu işe karışma zaman zaman o kadar ileri gitmiştir ki, Lübnandaki Osmanlı görevlileri konsolosların katılmadığı toplantılarda karar almaya cesaret edemez olmuşlar, ulaştıkları her çözüm yolu için onların desteğini aramışlardır. Fakat İngiliz ve Fransız konsoloslarının tutumları çok kere birbirine aykırı olduğu için de, oy birliği ile bir karar alıp yürütmek çoğu zaman mümkün olamamıştır.

Karmaşık köylerin yönetimi konusunda Fransız ve İngiliz görevlilerinin görüşleri şöylece özetlenebilir : Lübnandaki Fransız konsoloslarına göre, dürzi bölgesi içindeki karmaşık köylerde, dürzi kaymakamın tâyin ettiği dürzi vekil yanında bir de maruni kaymakamın tâyin edeceği bir maruni vekil bulunmalı, bu maruni vekil doğrudan doğruya maruni kaymakama bağlı ve ona karşı sorumlu olmalıdır (54). Başka bir deyişle, Maruni kaymakamın yetkisi kendi bölgesinin dışına taşmalı, dürzi bölgesindeki marunileri de kapsamalıdır. Oysa İngiliz konsolosları bu görüşe kesin olarak karşıdırlar. Onlara göre, dürzi bölgesi içindeki karmaşık köylere dürzi vekilin yanısıra bir maruni vekil de tâyin edilmeli, fakat bu tâyin maruni kaymakam tarafından değil, dürzi kaymakam tarafından yapılmalı, maruni vekiller dürzi kaymakama bağlı olmalıdır (55).

(53) Tarafların bu konudaki iddiaları için bakınız: *British and Foreign State Papers, 1847-1848* sh. 127-130. Emir Haidar to Assaad Pasha (translation) and Emir Ahmed Raslan to Assaad Pasha (translation), Beyrouth, December 1842. Bu mektuplarda, marunilerin iddialarını nüfus çokluğuna, dürzilerin ise toprağın mülkiyetine dayandıkları görülüyor.

(54) Jouplain, sh. 303-304; Adel İsmail, sh. 233.

(55) Beyruttaki İngiliz konsolosu Rose'a göre «the sectarian rule involved the destruction of feudal rights recognised by the Government and endeared by time and usage. If the Christian Kaimakam governed the Christians residing in the Druze country, the feudal rights of the Druze chiefs would have been swept away, and that too in favor of their rivals. The mixed population are entirely a working ones, holders of ground under the Druze chiefs. Thus the petty

Fransız ve İngiliz görevlileri arasında çıkan bu anlaşmazlık, Babiâliye, hiç değilse karmaşık köylerin Sayda valisinin deneti altına konulması için iyi bir fırsat yaratmıştır. Gerçekten, bir yandan İstanbuldaki elçilerle Babiâli arasında, diğer yandan Beyrut-taki konsoloslarla Sayda valisi arasında uzun süren tartışmalar sonunda daha başka bir anlaşma zemini bulunamadığı için Osmanlı görüşü ağır basmış, karmaşık köylere halk tarafından seçilecek biri dürzi, öteki maruni iki vekil tayin edilmesi ve bunların doğrudan doğruya Sayda valisine bağlı ve ona karşı sorumlu olmaları kararlaştırılmıştır (56).

Lübnan halkının, özellikle Marunilerin önemli bir kısmını doğrudan doğruya Sayda valisinin yönetimi altına koyan bu çözüm yolunun Fransayı memnun etmeyeceği açıktı. Nitekim bu yeni düzenin uygulanmasına başlanmasıyla birlikte marunilerden yükselen şikâyet sesleri, Avusturya ile aynı görüşü paylaşan Fransaya Lübnanın yeniden Şihab ailesinden birinin emirliği altına konulması yolunda yeni bir teşebbüse geçmek fırsatını vermiştir (57). Fakat bu sırada kaymakamlık düzenin Lübnanda statükoyu en iyi koruyacak düzen olduğuna iyiden iyiye inanan Aberdeen'in, Canning'e, bu teşebbüse katılmaması için talimat verdiği anlaşılıyor (58). İngiltere bu sefer kendisinden yana çıkınca Babiâli de Fransız ve Avusturya isteklerine karşı diretmiş, Lübnana verilen kaymakamlık düzenini yürütmeye devam etmiştir.

V. ŞEKİB EFENDİ DÜZENİ

Fakat karma köylerin yönetimi konusu bir çözüme bağlandıktan sonra da Lübnan meselesi milletlerarası alandan çekilmiş de-

Christian tenant under the Druze feudal seigneur, free theoretically from, although practically enveloped in, his power, governed by the Christian Kaimakam by an ordinance of to-day, although from ancient date the feudal wassal of the Druze chief, would be the victim of this double authority and of his two-fold duties... The adoption of the sectarian rule would be an act of injustice as regards the Druzes and the semblance of good but a reality of evil for the Christians; a state of things not suited to a measure which the Powers intended to be beneficial and healing.» *British and Foreign State Papers, 1847-1848*, sh. 144-145. Colonel Rose to Earl of Aberdeen, Beyrout, May 6, 1843.

(56) Memorandum adressed by Chekib Effendi to the Representatives of the 5 Powers, January 30, 1845 ve February 24, 1845. Aynı kaynak, sh. 102-103 ve 108-109.

(57) Bu konuda Babiâli ile Fransız hükûmeti arasındaki yazışmalar için bakınız : de Martens, *Nouveau Recueil Général des Traités*, VIII, sh. 1-15.

(58) Gökbilgin, sh. 668-669.

ğildir. Bir kere, yeni düzenin tatbiki maruniler arasında hoşnutsuzluk seslerinin yükselmesine yol açmış, bu sesler, Avrupanın dikkatini devamlı olarak Lübnan üzerinde tutmuştur. Sonra, ortaya, 1841 yılı sonlarında belirmediğini söylediğimiz çatışma sırasında zarar gören marunilerin tazmini meselesi çıkmıştır. Nihayet, bu iki meseleyi vesile ederek, devamlı olarak dürzilere yüklenen marunilerin tahrikleri sonunda, 1845 Mayısında, iki taraf arasında bir silâhli çatışma daha olmuş, bu arada dürziler bazı kiliseleri yaktıkları gibi bir katolik papazı da öldürmüşlerdir. Bu olay Avrupa devletlerinin Lübnan meselesine kesin bir hal tarzı bulunması için bir kere daha baskı yapmalarına yol açmış, bunun üzerine Babiâli de, 1845 sonbaharında, Lübnan idaresinde gerekli görülecek değişiklik ve yenilikleri yapmak üzere, Hariciye Vekili Şekib Efendiyi Lübnana yollamıştır (59).

Burada bir nokta üzerinde durmak gerekiyor. Gökbilginin yayınladığı bir belgeden, Babiâlinin Lübnan meselesini herşeyden önce milletlerarası bir mesele olarak kabul ettiğini, Şekib Efendiyi bu işle görevlendirirken Avrupa devletlerinin tutumunu dikkatle göz önünde tuttuğunu anlıyoruz. Gerçekten, Meclis-i Vükelâ'ya göre, bu işle görevlendirilen kim olursa olsun, oraya varınca konsolosların müdahalesiyle karşılaşacak, bunun üzerine oradan karar veremeyerek İstanbula danışmak zorunda kalacak, diğer yandan konsoloslar da kendi sefaretleriyle yazışacaklar, işler böylece süruncemede kalıp uzayıp gidecek. Bu bakımdan Lübnana, meselenin siyasî yönlerini bütün inceliğiyle bilen, İstanbuldan ayrılmadan önce sefaretlerle görüşüp konsolosların işe karışmasını önlemeyi sağlayabilecek, yabancılar tarafından sayılan muteber birinin yollanması gerekir ki, bu da, olsa olsa, Hariciye Nazırındır (60).

Nitekim Şekib Efendi İstanbuldan ayrılmadan önce sefaretlere bir yazı yollayarak bu konuda yardımlarını istemiş, (61) bunun üzerine her sefaret de Beyruttaki konsolosuna Hariciye Nazırının görevini güçleştirmeyecek şekilde hareket etmesi için talimat vermiştir (62).

(59) Gökbilgin, sh. 674.

(60) Aynı kaynak.

(61) Bu yazının metni için bakınız: de Testa, III, sh. 68-73.

(62) Adel İsmail, sh. 277.

Fakat Şekib Efendi Beyruta gelince durumun İstanbulda sanıldığından da kötü olduğunu, buradaki konsolosların, elçileri tarafından denetlenemeyecek kadar kendi başlarına buyruk kesildiklerini görmüştür. Beyruttan İstanbulla yolladığı ilk mektupların birinde, Lübnandaki karışıklıkların İngiliz ve Fransız konsoloslarının birbirine aykırı olarak yaptıkları tahriklerden ileri geldiğini şimdiye kadar işitmişse de bu kadarını ummadığını, konsoloslar Cebelden çıkarılmadıkça Lübnanda sükûn ve asayişin kurulamayacağını söylemekte ve İstanbuldaki sefirlerin yardımının hiçbir faydası olmadığını eklemektedir (63). Şekib Efendinin Lübnana bir düzen vermek için yaptığı çalışmalar sırasında başına gelenler, bu yargısının doğruluğunu ortaya koyuyor. Şekib Efendi, Lübnana barış ve güvenliği yeniden getirebilmek için önce sivil halkın elindeki silâhları toplamak ve bir ihtiyat tedbiri diye, Lübnana dağılmış yabancı uyrukluların (bu arada İngiliz ve Fransız misyonerlerini, katolik papazların) ülkeye yeni bir düzen verilinceye kadar Beyrutta oturmaya mecbur tutulmalarını sağlamak istemiştir. Fakat almak istediği bu tedbirler konsoloslar tarafından İstanbuldaki elçilere ve Avrupa kamu oyuna Lübnan muhtariyetine son veriliyormuş gibi aksettirilince, Babîâli Şekib Efendiyi Hariciye Nazırlığından affetmiş, Londraya sefir atamıştır (64).

Bununla beraber, Şekib Efendi, Lübnandan ayrılmadan önce bu ülkede yeni bir idare düzeni kurmayı başarmıştır. Bu düzenin özelliği Lübnan idaresini bir kanun ve nizama bağlaması, böylece yerli idarecilerin idarî bağımsızlığına ve feodal beylerin haklarına bir sınır çizmesidir. Şekib Efendi kaymakamları tâyin yetkisini Sayda valisinden alıp Babîâliye vermiş, böylece mahallî tesirlerin kaymakam tâyini konusunda rol oynamasını önlemek istemiştir. İkinci olarak, mahalli idare ile ilgili bir nizamname hazırlayarak kaymakamların keyfi değil, fakat bu nizamname hükümlerine göre yönetim yapmaları esasını koymuştur. Nihayet, Şekib Efendi, her din ve mezhepten halkın mahallî idareye katılmasını sağlamak üzere, her kaymakamlıkta bir karma meclis kurmuştur. Her topluluk (islâm, dürzi, maruni, rum melkit ve rum katolik) bu mecliste iki üye ile temsil edilecek, yalnız mütevalilerin bir üyesi olacaktı. Meclise kaymakam, o olmadığı zaman vekili başkanlık edecekti. Meclis aynı

(63) Gökbilgin, sh. 675.

(64) Bu konuda Fransa ile Babîâli arasında çıkan diplomatik buhran ve yazışmalar için bakınız: de Martens, VIII, sh. 15-29.

zamanda yargılama görevi de yapacağı için her topluluğun iki üyesinden biri kanun adamları arasından seçilip kadı adını alacak, diğeri de müsteşar ünvanını taşıyacaktı. Meclis üyeleri memur niteliğiyle çalışıp maaşlarını hükûmetten alacaklardı. Meclisin idarî yetkileri sınırlıydı, kaymakamlıktan havale edilmeyen işlere bakamayacaktı. Bundan başka, Şekib Efendi, karma köylerde vekil seçimi işini de düzene koymuştur (65).

Şekib Efendi Lübnana bir süre için - hiç değilse görünürde - sükûn ve güvenlik getiren bu düzeni kurarken Beyruttaki konsolosların hiçbirleriyle işbirliği yapmış değildi. Hattâ sonunda Hariciye Nazırlığından olmasına bakarak, bunu konsolosların çıkardığı çeşitli güçlükler arasında yaptığını bile söyleyebiliriz. Bununla beraber, bir kere kurulduktan sonra, Avrupa devletlerinin hiçbirisi bu yeni düzene karşı cephe almamıştır. Bunda, artık Lübnan meselesinin kapanması isteğinin büyük payı vardır. Şekib Efendi düzeni açıklandığı zaman Fransa maruni haklarının ihlâl edildiğini, Lübnana sükûn ve güvenlik getirecek tek yolun Şihab ailesinden bir emir tayin etmek olduğunu söyleyerek itiraza kalkışmışsa da, diğer hiçbir Avrupa devleti bu itiraza katılmadığı için fazla ileri gidememiş, yalnızca Şekib Efendi düzenini geçici bir düzen olarak kabul ettiğini bildirmekle yetinmek zorunda kalmıştır (66).

Şekib Efendi düzenini geçici olarak kabul eden diğer bir devlet de, bizzat Osmanlı devletidir. Gene Gökbilginin yayınladığı bir belgeden, Osmanlı idarecilerinin bu düzeni yeni bir Avrupa müdahalesinden korktukları için kabul ve devam ettirdikleri anlaşılıyor. Gerçekten, bu belgede yazıldığına göre, «saltanat - ı seniyece asıl hayırlı olacak oranın (Lübnanın) dahi doğrudan doğruya taraf - ı Devlet - i Âliyeden mansup bir müdir ve memur ile idare olunması kaziyesi ise de ... esbab - ı mania - i müteaddideye mebni şimdiki halde bunun fiile gelmesinin imkânı yoktur.» Diğer yandan, Şekib Efendinin kurduğu düzenin Lübnan halkının sükûn ve güvenliğini sağladığını gören Fransa da buraların bağımsız bir hristiyan emirin idaresi altına konulmasını istemekten vazgeçmeye yüz tutmuştur. Eğer bu sükûn ve güvenlik bozulacak olursa

(65) Bakınız: Convention conclue sous la présidence de Bahri - Pacha entre les Druzes et les Maronites, en date de Beirouth, le 2 Juin 1845 ve Instruction adressée par Chekib Effendi aux Conseils des deux Caimacamies. De Testa, III, sh. 180 - 183 ve 200 - 207.

(66) Jouplain, sh. 352.

Fransa gene aynı istekle ortaya çıkacak, Lübnan tıpkı Eflâk - Buğdan ve Sırbistana benzer bir idare şekli kazanıp bütün nüfuz ve kuvvet yabancı devletlerin eline geçecektir. Bu bakımdan «Sayda valisinin gece ve gündüz uyanık ve dikkatli bulunması, ahalinin şikâyetine mahal ve meydan verilmemesi lâzımdır» (67).

Şekib Efendinin koyduğu esaslara saygı gösterildiği sürece Lübnanda sükûn ve güvenlik devam etmiş, konsolosların zaman zaman işe karışmaya devam etmelerine rağmen, (68) ülkenin durumu 1860 yılına kadar açık bir milletlerarası anlaşmazlık konusu olmamıştır.

V. SURIYE ÜZERİNDEKİ MİLLETLERARASI ÇEKİŞMENİN YARATTIĞI SONUÇLAR

Buraya kadar söylediklerimize dayanarak şu sonuca varabiliriz: 1840 - 1845 yılları arasında, Suriye ve Lübnan gözle görülür bir milletlerarası çekişme alanıdır. Mehmet Ali işgali sona erince Babiâli Suriye gibi Lübnanı da sıkı bağlarla merkeze bağlamaya çalışmış, fakat ötedenberi marunilerin koruyuculuğunu yüklenmiş olan Fransa Lübnan muhtariyetinin kaldırılmasına inatla karşı durmuştur. İngiltere ise, herşeyden çok, Hint yolunun güvenliğini korumak peşindedir. Suriye ve Lübnanda Fransız nüfuzunu arttıracak her olayı büyük bir endişe ile karşılamaktadır. Lübnan durumunun milletlerarası bir sorun haline gelmesini önlemek için, (i) Osmanlı devletini burada sızıntıya meydan veremeyecek bir düzen kurmaya çağırmakta, (ii) Fransanın maruniler üzerindeki nüfuzu karşısında bir denge kurabilmek için dürzileri kazanmaya çalışmakta, (iii) bir milletlerarası diplomatik müdahaleyi kaçınılmaz görünce de, bütün meydanı Fransaya bırakmak için bu müdahaleye katılmaktadır.

Burada İngilterenin Lübnan için uygun gördüğü idare biçiminin de, yukarıda söylediğimiz ilkelere uygun olarak, zaman içinde değişiklik gösterdiğine işaret edelim. İngiliz idarecileri, başlangıçta, bir yandan dürzileri kendi taraflarına çekip Fransanın maruniler üzerindeki nüfuzu karşısında bir denge kurmaya çalışırken,

(67) Gökbilgin, sh. 683.

(68) Rapport du Contre - amiral Turpin au Ministère de la Marine et des Colonies 8 Janvier 1847 (Adel İsmail, sh. 310 - 311.)

diğer yandan bu denge kurulursa yerli emirlik idaresinin Lübnan'da düzeni en iyi koruyacak yönetim olduğunu düşünüyorlardı. Fakat zamanla, dürzilerin bir karşı ağırlık olamayacaklarını anlayanca, yerli emirlik idaresinin Lübnan dengesini maruniler lehine bozacağını görerek kaymakamlık düzenini savunmaya başlamıştır.

İngilterenin Lübnanda maruni üstünlüğünü önlemek için savunduğu bir başka ilke de, Lübnan toplumundaki feodal yapının korunmasıdır. Çünkü, bu yapıdan en çok faydalananlar, büyük toprak sahibi dürziler oluyordu (69). Gerçi Şekib Efendi düzeni yerli idarecilerin bağımsızlığına, yani feodal haklara bir sınır çizdiği ve üstelik karma meclisler yoluyla halkı mahallî idarede söz sahibi ettiği için toprak sahiplerinin Lübnanda yüzyıllardır süregelen nüfuzunu kökünden sarsmıştı. Fakat bu düzen, topluluk yapısındaki ayrılıklar yüzünden, maruniler ve dürziler arasında ayrı ayrı sonuçlar yaratmıştır. Geleneklerine bağlı, kapalı bir topluluk içinde yaşayan dürziler, Şekib Efendinin getirdiği yeniliklere rağmen, şeyh ve emirlerine bağlı kalmaya devam etmişlerdir. Kaldı ki, Lübnan dağlarında yaşayan dürzilerin çoğunluğu zaten tarımla uğraşmıyordu. Toprağın mülkiyeti, bunlar için önemli bir sorun olmamıştır. Bu bakımdan, toprak sahiplerinin buyruğundan kurtulmak, çalıştığı toprağa sahip olmak çabası, daha çok, hem geçimi için toprağa daha fazla bağlı olan, hem de devamlı olarak maruni din adamlarının yaydığı liberal fikirlerin etkisi altında bulunan maruni köylüler arasında gelişmiştir (70). Toprak

(69) Meselâ 55 no. lu dipnotuna bakınız. Rose, Aberdeen'e yolladığı başka bir raporunda da şöyle diyor: «I am far from advocating feudal rights, but countries more powerful and better governed than Turkey find it politic to acknowledge their existence, and to trust their abolition to time and public opinion, not to sudden violence.» (*British and Foreign State Papers, 1847-1848*, sh. 136. Beyrouth, January 7, 1843). Burada, Beyrut'taki İngiliz konsolosunun bu görüşünü biran için bile değiştirmedini, Osmanlı yöneticilerinin feodal yapıda yapmak istedikleri her değişikliğe karşı cephe aldığını belirtelim. Bunun en açık örneği, kadastro konusunda takındığı tutumdur. Osmanlı idarecileri, 1846 yılında, Lübnan'dan alınacak vergiyi sağlam esaslara bağlamak ve köylülerin haklarını tesbit etmek için Lübnan'ın kadastrosunu çıkarmayı kararlaştırmışlar, fakat Rose, bunun feodal hak ve ayrıcalıklara aykırı olduğunu ileri sürerek karşı koymuştur. Bu muhalefet karşısında, Osmanlı idarecileri bu konudaki çalışmalarına son vermek zorunda kalmışlardır. Bakınız: Gökbilgin, sh. 682-683 ve Adel İsmail, sh. 303-306.

(70) Adel İsmail, sh. 124-127. Din adamlarının maruni-dürzi geçimsizliğini nasıl körükledikleri hakkında bilgi için de bakınız: M. R. Edwards, *La Syrie de 1845 à 1862*, Paris, 1862, sh. 687 ff.

isteyen marunileri dürzi beylere karşı kışkırtmakta Fransanın önemli bir rol oynadığını söylemek de, yanlış olmasa gerektir.

İngiltere ve Fransanın Lübnandaki görevlilerinin çok kere birbiriyle çatışan bu davranışları, Lübnan halkı üzerine çok olumsuz etkiler yapmıştır. İngilterenin feodal yapıyı ve kaymakamlık düzenini savunması, bu yapı ve düzenden kuvvet alan dürzi feodalitesi tarafından İngilterenin kendilerini desteklediği şeklinde yorumlanmış, bu da dürzileri maruniler karşısında daha geçimsiz olmaya yöneltmiştir. Aynı şekilde, Fransanın tutumu da maruniler için bir kuvvet kaynağı olmuştur. Fakat Fransız görevlileri marunilerin koruyucu gibi davrandıkça, yalnız dürzilerin değil, bütün Suriye müslimanlarının bundan irkildiği anlaşılıyor (71). Bu bakımdan, hıristiyanlar üzerindeki Fransız himayesi çoğaldıkça huzursuzluk yavaş yavaş Lübnan dağlarının ötesine de geçerek bütün Suriyeye yayılmaya başlayacaktır.

(71) C. H. Churchill, *The Druzes and the Maronites under Turkish rule from 1840 to 1860*, London, 1862, sh. 114-118.